

Dincolo de aceste „scăpări”, meritul incontestabil al lucrării constă în editarea integrală a documentelor, subscrise unei teme ce vizează un domeniu esențial al dezvoltării economice, nu numai în perioada medievală, anume comerțul, constituindu-se, astfel, într-un important instrument de lucru pentru toți cei interesați. Ni se dezvăluie o lume mobilă, a cărei realitate, în intervalul temporal dat, este conturată de libertățile și privilegiile comerciale, de rolul instituțiilor centrale și locale în apărarea drepturilor care fixează circulația și schimbul de mărfuri, de tot ceea ce a reprezentat sfera de acțiune a negustorului, indiferent de extensia activității sale (locală sau la distanță).

Lidia Gross

DOI: 10.59277/AIIGB/2024.63.24

Silvestro AMELIO, *Conciones latinae mldavo. Studii introductive*, ediție de text și glosar de Gh. Chivu și Florentina Nicolae, Editura Academiei Române, București, 2023, 599 p.

În seria de scrieri (catehisme, omiliare, glosare, ghiduri de conversație, rapoarte) redactate de misionarii italieni care au activat în Țările Române în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, un loc aparte îl ocupă omiliarul scris de misionarul Franciscan Silvestro Amelio a Foggia. Gh. Chivu și Florentina Nicolae introduc pentru prima oară în circuitul științific o ediție critică completă a acestui manuscris datat 1725 (alcătuit într-o primă variantă imediat după 1722)¹. Pe lângă predicile propriu-zise, ediția manuscrisului realizată de Gh. Chivu și Florentina Nicolae mai cuprinde un Cuvânt înainte, o Introducere de Florentina Nicolae, un studiu introductiv de Gh. Chivu și o Notă asupra ediției. În aceste pagini editorii schițează contextul istoric al scrierii textului și tratează dintr-o perspectivă tehnică particularitățile lingvistice ale manuscrisului. Volumul se încheie cu un glosar, extrem de util date fiind variantele și grafiile neobișnuite ale multor cuvinte din textul editat, și câteva facsimile după paginile manuscrisului.

Manuscrisul conține 86 de predici compilate de Silvestro Amelio din trei scrieri cu caracter omiletic alcătuite de Radulphus Ardens, Petrus de Palude și Louis de Granada, care au circulat în secolul al XVII-lea în lumea catolică. Fiecare predică este precedată de un fragment din Noul Testament urmat de traducerea sa în română și de textul predicii propriu-zise. În cazul predicilor avem însă un aranjament diferit, cel mai probabil din rațiuni de ordin practic: în loc de textul integral în latină urmat de traducerea intergală în română, avem o alternanță de pasaje în latină și română (ultimele fiind traducerea celor dintâi). Acest lucru reflectă, credem, caracterul funcțional al textului, menit să aducă în fața ochilor potențialilor utilizatori ai omiliarului, pe aceeași pagină, atât fragmentul de text latin, cât și traducerea sa în limba enoriașilor.

Omiliarul lui Silvestro Amelio constituie un document surprinzător și singular din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, este cel mai amplu text alcătuit de misionarii italieni care au activat în Țările Române în secolele XVII–XVIII. Se întinde pe 458 de file în format quarto și conține 86 de predici în limba latină, însoțite de traducerea în limba română. Dar, dincolo de acest aspect cantitativ, textul omiliarului este extrem de important din punct de vedere lingvistic și istoric. Traducerile făcute de misionarul italian constituie documente de limbă extrem de valoroase care oferă informații despre scrierea română veche cu alfabet latin, fiind totodată „o inestimabilă mostră de variantă dialectală a limbii române din Moldova la începutul secolului al XVIII-lea” (p. 8). Limba română

¹ Cu amendamentul că în acest moment mai există o ediție a manuscrisului, Silvestro Amelio da Foggia, *Conciones latinae mldavo. Predici latine în grai moldav*, vol. I-III, Iași 2020, editat de (+) prof. dr. Traian Diaconescu și însoțit de un studiu introductiv semnat de Constantin Răchită, Radu Cucuteanu, Emanuel Grosu. Așa cum remarcă și editorii volumului recenzat aici (p.25), ediția de la Iași nu pare să fi fost difuzată, ea neregăsindu-se în cataloagele online ale bibliotecilor. Se poate totuși comanda de pe site-ul editurii Sapientia.

utilizată de misionarul italian este un amestec curios de „norme specifice vorbirii locale” cu „forme, cuvinte sau structuri de tip elevat, rezultat deopotrivă al cunoașterii variantei literare moldovenești și al culturii unui prelat originar din Italia, care vorbea în mod curent limba latină” (p. 14).

Sistemul ortografic utilizat constituie o altă particularitate a manuscrisului. Utilizând alfabetul latin, Silvestro Amelio amestecă norme ortografice maghiare (ca în textele românești din Transilvania) cu norme ale scrisului italian și latin. Spre exemplu, adverbul *precum* apare în varianta *praekum*, coținând *k* în loc de *c*, preluat din ortografia maghiară, și digraful *ae* în loc de *e*, provenit din scrierea latină. În alte locuri, cuvinte românești de origine latină suferă influența rostirii italiene, ca în *septimana*, *loro*, *loco*, *va iudeca* etc. Manuscrisul documentează și diferite transformări fonetice din limba vorbită în Moldova în perioada redactării manuscrisului, fenomene lingvistice care nu apar în textele românești cu grafie chirilică.

Manuscrisul se distinge și prin lexicul utilizat de autor. O serie de regionalisme și cuvinte populare sunt atestate pentru prima dată în acest manuscris sau apar cu sensuri nedocumentate anterior: *aplica* „a apleca, a hrăni, e alăpta”, *ascultoi* „ascultător, supus”, *bicinit* „persoană biciuită, pedepsită”, *cocie* „trăsură” etc. De asemenea, manuscrisul conține un număr semnificativ de neologisme de origine latină, majoritatea aflate la prima atestare, utilizarea lor decurgând din cunoștințele de latină ale lui Silvestro Amelio și din necesitatea de a utiliza termeni specifici ritului catolic. Dăm aici doar câteva exemple din lista mult mai lungă dată de autori: *afect*, *benchet* „petrecere, chef”, *capitul* „capitol”, *formă*, *icios* „vicios, păcătos”, *lancie* etc. Unele forme neobișnuite au rezultat din adaptarea unor termeni latini la limba română: *alergătoriu* „precursor”, *apostolesc* „apostolic”, *făcătură* „creație”, *înluminătură* „revelație” etc.

Ediția se adresează cu precădere celor preocupați de lingvistica istorică, după cum reiese din caracterul tehnic al introducerii și al studiului introductiv. Regimul ortografic compozit, transformări ale cuvintelor sub impactul limbilor familiare autorului, probleme de istorie a lexicului sunt notate cu deosebită acribie de editori. Contextualizarea istorică a manuscrisului este însă destul de sumară. Știm că Silvestro Amelio era familiarizat cu unele lucrări din omiletica catolică a secolului al XVII-lea și că a desfășurat activitate de misionariat în Moldova începutului de secol al XVIII-lea. Totuși, scrierea misionarului italian nu este plasată în contextul mai larg al Contrareformei și Reformei Catolice așa cum ar sugera sursele lui de inspirație. Ar fi fost interesant să aflăm dacă cele 86 de omilii reflectă teme ale pastorației Contrareformei și în ce măsură conținutul lor se regăsește în lucrări similare din zonele adiacente Moldovei. Desigur, un atare demers ar fi depășit scopul editorilor și ar putea fi realizat de către istoricii bisericii și ai misiunilor catolice.

Un aspect care intrigă este lista cuvintelor utilizate de Silvestro Amelio care ar fi la prima atestare sau care sunt folosite cu un sens neatestat anterior. O parte din aceste cuvinte – maștihă „mamă vitregă”, megieș „vecin”, olat „ținut, regiune”, șanț(e) „dig, construcție din pământ făcută pentru apărare” sunt mai vechi decât manuscrisul lui Silvestro Amelio, cel puțin dacă ne luăm după Dicționarul Limbii Române² apar în cronică lui Miron Costin, primul manuscris al acesteia datând de la începutul secolului al XVIII-lea. Nu e clar de ce editorii le consideră prime mențiuni. O scăpare s-a strecurat pe prima pagină a introducerii unde Silvestro Amelio e numit „iezuit”, deși el era franciscan.

În pofida acestor observații de detaliu, editorii predicilor lui Silvestro Amelio a Foggia fac un serviciu culturii române, introducând acest text, interesant și important totodată, în circuitul științific. Istoricii limbii și culturii române premoderne vor găsi în ea o limbă română aparte, vorbită la începutul secolului al XVIII-lea în Moldova centrală și de nord și influențată de italiana și latina cu care venise misionarul ca și de limba cultă utilizată în Moldova aceleiași perioade. Istoricii vieții bisericești vor citi cu profit omiliile cuprinse în volum pentru a afla care erau temele dominante în discursul unui predicator catolic aflat în misiune într-o țară ortodoxă la începutul secolului al XVIII-lea.

Mihai Olaru

 <https://orcid.org/0009-0000-2595-7245>

² *Dicționarul Limbii Române* (DLR), Serie nouă, vol. 1–37, București, Edit. Academiei, 1965–2010.